

TEORIJA ZLOŽENOSTI S-OV – SKLADENJSKO-STILISTIČNI PRIPOMOČEK?

Mojca Smolej

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 811.163.6'367:81'42'32

Razlaganje jezika s pomočjo matematične kombinatorike je tuje vsakršni sodobni analizi jezika. Zaradi neupoštevanja besedilnih zakonitosti teorija oz. analiza S-ov ne (z)more biti kazalec jezikovno-stilističnih značilnosti kateregakoli besedila. Teorijo S-ov bi bilo treba dopolniti, v analizo pa vključiti korpusni vidik, saj bi le na ta način lahko dobili celostno podobo najrazličnejših stavčnih struktur oz. zvez, ki bi odražale realno skladenjsko podobo najrazličnejših funkcijskih oz. besedilnih zvrsti.

teorija S-ov, *Slovenska slovnica*, matematična kombinatorika, jezikovno-stilistična analiza

Interpretation of language through mathematical combinatorics is unacceptable for modern language analysis. Exclusion of textual features makes the S-theory insufficient to reveal the linguo-stylistic characteristics of any text. In order to reveal and understand a wide variety of (possible) syntactic structures reflecting the real characteristics of Slovene syntax the S-theory should be complemented and the corpus perspective should be included in S-analysis.

the S-theory, *Slovene grammar*, mathematical combinatorics, linguo-stylistic analysis

1 Uvod

Teorija S-ov je že nekaj desetletij del pouka slovenskega knjižnega jezika tako v osnovnih kot srednjih šolah. Večina študentov slovenistike ljubljanske Filozofske fakultete¹ poznavanje teorije S-ov prinese s seboj iz srednješolskih in/ali osnovnošolskih klopi. Večinoma imajo vsi težave pri razumevanju teorije, prav tako pa s težavo osmislijo, utemeljijo prispevek k funkcijskemu, skladenjskemu spoznavanju zakonitosti slovenskega jezika. Pomanjkljivosti se pokažejo predvsem pri analizi avtentičnih besedil tako pisnega kot govornega jezika.

Ker teorija S-ov še vedno zapolnjuje nekaj strani osnovnošolskih in srednješolskih učbenikov, prav tako pa tudi nekaj strani *Slovenske slovnice* (2004), se zastavlja več vprašanj. Kaj teorija S-ov pomeni za raziskovanje

in spoznavanje zakonitosti skladnje slovenskega jezika? So v teorijo vključena tudi novejša, npr. pragmatična jezikoslovna spoznanja? Je teorija S-ov res tudi skladenjsko-stilistični pripomoček pri raziskovanju značilnosti literarnih in drugih besedil? Kaj pa spontano govornega besedila – je mogoče teorijo S-ov uporabiti pri analizi spontano govornega jezika in ali je to sploh smiselno?

V nadaljevanju bomo skušali vsaj delno odgovoriti na zastavljena vprašanja.

2 Teoretična podstava

Najprej se bomo ustavili pri pomembnejših teoretičnih izhodiščih obravnavane teorije. Temelj vsekakor predstavlja delo *Syntactic structures* Noama Chomskega, ki je izšlo leta 1957. V njem je jezik predstavljen kot strukturno natančno opredeljen sistem, ki

¹ Trditev temelji na vsakoletni anketi (od 2001 do 2013) med študenti 2. letnika slovenistike ljubljanske Filozofske fakultete. S študenti obravnavamo problematiko na vajah iz predmeta Skladnja slovenskega knjižnega jezika.

je obenem tudi stabilen. Chomsky (1975: 18–25) jezik primerja z nizom »stavkov« določenega formaliziranega matematičnega sistema.

Od zdaj naprej bom jezik razumel kot (omejen ali neomejen) niz stavkov, od katerih je vsak po dolžini omejen in zgrajen iz omejenega niza elementov. [...] Podobno lahko niz stavkov nekega formaliziranega sistema matematike razumemo kot jezik. Osnovni namen lingvistične analize jezika J je razlikovanje slovničnih sekvenc, ki so stavki J-ja, od neslovničnih, ki niso stavki J-ja, in preučevanje struktur slovničnih sekvenc. (Chomsky 1975: 13)

Ideja matematičnega sistema, ki se kaže v jeziku in kjer je semantična raven neodvisna od skladenjske, je vsekakor bistvena za oblikovanje teorije zloženosti S-ov. Že bežen pogled na zapise oz. analize stavkov s pomočjo teorije S-ov potrjuje strogo formalizirano, natančno opredeljeno, od semantične ravni oddaljeno matematično podstavo.

Če so S1, S2, S3 ... trdilni stavki v angleščini, lahko tvorimo angleške stavke kot: (i) Če S1, potem S2. (ii) Ali S3 ali S4. (iii) Mož, ki je rekel, da S5, bo prišel danes. [...] Očitno je torej, da lahko v angleščini najdemo sekvenco $a + S1 + b$, kjer sta a in b odvisna drug od drugega, prav tako pa lahko za S1 izberemo neko drugo sekvenco, ki je sestavljena iz $c + S2 + d$, kjer sta c in d odvisna drug od drugega, nato pa lahko za S2 izberemo drugo sekvenco te oblike itd. (Chomsky 1975: 22)

2.1 Matematična podstava razumevanja jezika

Povezava z matematičnim sistemom je nakazana tudi v *Novi slovenski skladnji* Jožeta Toporišiča. Tako lahko pri obravnavi prirednih zvez beremo: »Grafске simbole sem se trudil uvesti take, ki bi bili po možnosti v rabi tudi na drugih spoznavnih področjih, npr. v matematiki.« (Toporišič 1982: 20) »Gotovo se lahko kombinira² tudi zapleteno zloženo priredje ali podredje (za soredje je manj verjetno) z zapleteno zloženimi posameznimi stavčnimi členi.« (Prav tam: 34)

² Podčrtala avtorica prispevka.

Ideja matematičnega kombiniranja vsekakor izloča pomenske oz. smiselne odvisnosti, ki so za jezik ključne.

Slovenska slovnica (Toporišič 2000) pri obravnavi prirednih, podrednih in sorednih skladenjskih razmerij ter zloženih povedi ohranja matematično razumevanje tvorjenja besedil: »Tipičen primer za zapleteno zložena priredja je Prešernovo štiristišje *Sem dolgo upal in se bal, slovo sem upu, strahu dal; srce je prazno, srečno ni, nazaj si up in strah želi*. 'Matematično' bi ga lahko prikazali tako: $\{[(aGlag \wedge bGlag) \neq (aSam \wedge bSam)] \rightarrow [cPrid \neq \sim Prid] \rightarrow [(aSam \wedge bSam)]\}$.« (Toporišič 2000: 652)

Če primerjamo navedeni citat z zadnjim citatom Chomskega, vidimo, da sta si po strukturi zelo podobna. Oba izhajata (oz. po vsej verjetnosti drugi izhaja iz prvega) iz dojemanja in razumevanja jezika kot matematičnega sistema, po katerem so možna najrazličnejša kombiniranja elementov, ki gradijo ta sistem. Kot je bilo že večkrat poudarjeno, je v tem »matematičnem« sistemu pomensko-smiselna raven skoraj v polnosti prezrta.

3 Teorija S-ov na Slovenskem

Predhodno smo nakazali, da teorija zloženosti S-ov izhaja iz chomskijanskega razumevanja jezika kot matematičnega sistema. V nadaljevanju se bomo osredotočili na tri ključna dela, ki v slovensko jezikoslovje vnašajo in v njem uveljavljajo teorijo zloženosti S-ov.

3.1 Cvetka Završnik

Kot prvo delo moramo omeniti članek *Zapleteno zložene povedi* Cvetke Završnik, ki je bil objavljen v *Slavistični reviji* leta 1975. Članek je nastal pod mentorstvom Jožeta Toporišiča.³

C. Završnik je kot prva na Slovenskem objavila obsežnejši prispevek na temo zloženosti povedi oz. S-ov. V članku se je osredotočila predvsem na zapleteno zložene

povedi, ki nastanejo z dodajanjem S-a osnovnim zvezam.

Primarna zapleteno zložena poved nastane z dodajanjem S-a naslednjim osnovnim zvezam: 1. S + S – priredje; 2. S/S – sorodje; 3. S – S – sorodje; 4. S »S« – premi govor; 5. S Š – S z vrinjenim stavkom. Zapleteno zložene povedi niso navedene osnovne zveze, večdelna priredja in podredja z neprirednimi odvisniki iste stopnje. [...] Pri zapleteno zloženem priredju ločim dve skupini: v prvo skupino gredo povedi, v katerih je priredje del drugega priredja; v primerih druge skupine je del priredja podredje. (Završnik 1975: 425, 427)

Iz napisanega je razvidno, da je osnovna ideja matematičnega kombiniranja stavkov ohranjena oz. še nadrobneje razvita. C. Završnik (1975: 426–427) vpelje različne grafične znake, s katerimi so prikazane številne kombinacije stavkov, npr. + za vezalno priredje, ⇔ za ločno priredje, : za pojasnjevalno priredje, – za osebkov odvisnik, ... za prilastkov odvisnik itn. Za analizo možnih kombinacij zapleteno zloženih povedi izbere prvih dvajset strani romanov *Gozd in pečina* Andreja Hienga in *Spremembe* Jožeta Javorška. Žal ne analizira prav vsake povedi na izbranih straneh, pač pa izbere za analizo primerne stavke oz. povedi. Ugotovitve analize so tako podane »kombinatorno« oz. »matematično«, kot je kasneje zapisal Toporišič (gl. citate v podpoglavju 2.1 pričujočega prispevka).

Navedena analiza poleg zapisa znakov oz. simbolov, ki ponazarjajo različne možne kombinacije zapletenih povedi, ne navaja tudi konkretnih primerov (npr. prvih 20 strani Javorškovega romana *Spremembe*), ki so služili za temelj analize. V analizo so bile vključene samo tiste povedi, ki so ustrezale danim kriterijem, kar pomeni, da analiza izključuje upoštevanje besedilne ravni kohezije in koherence, ki presega meje ortografskih znamenj (npr. pike, ki v pisnem, knjižnem jeziku označujejo konec povedi). Zaradi neupoštevanja besedilnih zakonitosti dana

Lista primerov prve skupine zapleteno zloženega priredja s podredji je taka:

1. B	G	S	G	S
S/S ¹² 4 (S 1 S)	8	(S 1 S) 1 S/S ¹² /S ³ 1 S ³	24	
S/S ¹² 4 (S 1 S)	16	(S 1 S S) 4 S/S ¹²	6	
S/S ¹² 1 S ¹² 4 (S 6 S)	18	(S 1 S) 5 S/S ¹² S	16–17	
S/S ¹² 1 S ¹² /S 1 (S 7 S)	13	(S 4 S) 1 S/S ⁴ S/S ¹²		
		/S ¹² /S ²	12	
		(S 4 S) 5 S/S ¹²	22	
		(S 7 S) 4 S _i		
		(S _i ¹² /S ¹² 1 S _i ¹²)		
		? (S ¹² 1 S ¹²)	21	
S 1 (S/S ¹² 2 S)	8	(S/S ² 1 S) 2 S »S.S;S _i	16	
S 1 (S ¹² /S 3 S)	17	(S ¹² 4 S) 1 S	26	
		(S/S ¹² S 5 S) 4 S	22	
S 1 (S 1 S/S ¹²)	26	(S 1 S/S ¹²) 4 S	18	
S 2 (S 1 S/S ¹²)	17	(S 1 S/S ¹²) 7 S	21	
S 4 (S 1 S/S ¹²)	20			
S 4 (S 1 S/S ¹²)	24			
S 5 (S 1 S/S ¹²)	17			
S 7 (S 1 S/S ¹² S)	19			
S/S ² 4 (S 1 S/S ¹²)	16	(S 1 S/S ¹²) 7 S/S ² S	25–24	
		(S 1 S/S ¹²) 7		
		S ¹² /S ² 1 S ¹² /S/S ¹² /S ¹²	17	
		(S 1 S/S ¹² 1 S ¹² /S/S ¹²)		
		1 S/S ¹² 4 S ¹²	19	
S/S ² 6 (S/S ¹² 1 S/S ¹² 1 S ¹²)	8			
S 1 (S ¹² 1 S ¹² /S/S 7 S/S ¹²)	23			
S 1 S 1 (S/S ¹² 4 S)	12			
S 1 S 1 (S/S ¹² S 2 S/S ¹² S)	7			
S 7 (S 1 S 1 S/S ¹² 4 S ¹²)	12	(S 1 S 1 S) 5 S/S ¹² S	24	
		(S/S ¹² 1 S 1 S/S ¹² 1 S	8	
		(S ¹² 1 S/S ¹² /S ¹² 1 S 1 S)		
		4 S/S ²	7	
(S 1 S/S ¹²) 4 (S 1 S)	21			
(S 1 S/S ¹²) 4 (S 2 S)	15			
(S 1 S) 7 (S 1 S/S ¹²)	19			

¹⁴ J. Javoršek, *Spremembe*, str. 25.

Slika 1: Primer analize zapleteno zloženega priredja s podredji v članku Cvetke Završnik (1975: 429)

teorija oz. analiza ne more biti kazalec jezikovno-stilističnih značilnosti kateregakoli literarnega ali drugega besedila.

3.2 Nova slovenska skladnja in Slovenska slovnica

Nova slovenska skladnja (1982) in *Slovenska slovnica* (1976, 1991, 2000, 2004) Jožeta Toporišiča sta na Slovensko dokončno vnesli teorijo S-ov. Iz slovnice se je prenesla tudi v šole, kjer ima še zdaj svoje mesto.⁴

3.2.1 Slovenska slovnica

Kot prve se moramo dotakniti *Slovenske slovnice*. Teorija S-ov je v slovnica iz 1976 (Toporišič 1976: 506, 524, 525) in 1991

³ Avtorica je na več mestih navedla, da ji je pri pisanju članka svetoval Toporišič (npr. Završnik 1975: 425–426) oz. da izhaja iz njegovih predavanj za 2. letnik slavistike v študijskem letu 1970/71 (Završnik 1975: 426).

(Toporišič 1991: 506, 524, 525) obravnavana enako, med njima ni nikakršnih razlik. Navedena je bežno, brez natančnejše in globlje razlage v poglavju, ki obravnava zveze stavkov, natančneje podredja.

Grafično se podredje da ponazoriti z velikimi črkami S tako, da je glavni stavek najvišji, odvisni pa so nižji, na različnih stopnjah, če so vmes tudi odvisniki odvisnikov (poglejmo to še za poved Ko je Tone prišel domov, se je spomnil, da bi moral še na pošto.): S/S, S/S/S in S/S/S. S-i prve nižje ravnine so odvisniki prve stopnje, S-i vseh naslednjih pa potem druge, tretje itn. (Toporišič 1976, 1991: 506)

Primer, ki je naveden, je jasen, nezapleten, dana razlaga pa zelo površna. Omenjeno je le, da se podredje da ponazoriti s črkami S, stopnjo odvisnika pa z različnimi zapisi ravnin. Kaj storiti v primerih, ko skladijska razmerja niso tako jasna, ni razloženo (npr. ko so izražene mejne konstrukcije, ki so po strukturi podredne, po pomenu pa priredne; ko so rabljeni nedeležniški ali deležniški pristavki itn.).

Teorije S-ov se slovnici iz 1976 in 1991 dotakneta tudi v poglavju Zapleteno zložena poved. Tudi tu je omenjena bolj površno. Toporišič (1976, 1991: 525) nakaže, da v jeziku obstajajo tudi mnogo bolj zapletene povedi oz. zveze stavkov, ki pa jih žal ne obravnava: »Tipičen, vendar zelo preprost primer za zapleteno zloženo podredje je npr. poved Rekel je, da pride in prinese plošče. Če to ponazorimo s S-i, dobimo podobo S/S + S. Seveda so podredja lahko veliko bolj zapletena.«

Kot primer težje zapleteno zložene povedi Toporišič (1991: 525) navede dva citata iz Stritarjeve razprave o Prešernu. Drugi je po besedah avtorja bolj zapleten in ostaja nerešen. Naveden je zgolj citat brez grafične analize S-ov. Vsekakor se ob tem zastavlja vprašanje smiselnosti navedbe citata in pa smiselnosti same teorije.

Zapleteno zložena poved je tudi t. i. veliki stavek ali perioda. [...] [K]akor npr. naslednja

⁴ V pregled so bili vzeti učbeniki *Mala slovnica slovenskega jezika* (Gomboc 2009: 118–119), *Na pragu besedila 3* (Križaj Ortar idr. 2010: 43–44) in *Skladnja* (Pavlin Povodnik 1993: 110–112). Vsi trije so namenjeni srednješolskemu izobraževanju.

Stritarjeva razprava o Prešernu: *Ako klasike imenujemo tiste pisatelje, v katerih se lepe, splošno človeške, ne samo individualne misli in čuti razodevajo v lepi, dovršeni obliki; kateri imajo veljavo za zmerom, ne samo za svoj čas, za svoje vrstnike; kateri so vredni, da se stavijo za zgled prihodnjim: smemo po pravici Prešerna imenovati klasika.* [...] Grafična podoba te periode, vendar brez prirednih zvez na ravni stavčnih členov, je naslednja: S/S + S + S/S :: S. [...] Še bolj zapletena je naslednja perioda iz iste Stritarjeve razprave: *Ne bom si prizadeval, da bi o Prešernu povedal kaj čisto izvirnega, kar se ni še slišalo; da bi prižgal novo luč, ki bi razsvetljevala temne kote; tudi ne bom izkazoval svojega bistroumja s tem, da bi po pesniku iskal peg in prog: dovolj, če mi bo mogoče poezije, ki so tako različne, zediniti in najti jim vir; iz katerega so bile vse: skratka, če mi bo mogoče iz pesmi posneti ravno pesnikovo podobo.* (Toporišič 1976, 1991: 525)

Zadnji primer, kot je bilo napisano, ostaja neanaliziran. Že bežen pregled pokaže, da je v resnici zapleten in da ga vse predhodne teoretične razlage S-ov (npr. Završnik 1975; Toporišič 1976: 506, 524) ne predvidevajo oz. ne podajajo celovite navedbe vseh možnih kombinacij stavčnih in drugih struktur (npr. deležniški pristavki, nedeležniški pristavki, eliptični stavki, nominalni stavki itn.).

V analizi prvega citata oz. primera iz Stritarjeve obravnave o Prešernu se velja dotakniti tudi trditve »Grafična podoba te periode, vendar brez prirednih zvez na ravni stavčnih členov, je naslednja: S/S + S + S/S :: S.« (Toporišič 1976, 1991: 525), ki že sama nakuže eno izmed pomanjkljivosti teorije S-ov. V analizo namreč niso vključene skladijske zveze na ravni stavčnih členov, kar je sicer pričakovano, vendar zaradi neupoštevanja zvez med stavčnimi členi, torej tudi med stavki, v katerih je izražena glagolska elipsa, teorija ne more podajati jasne in popolne slike skladijsko-stilistične podobe določenega besedila.

To lahko še dodatno dokažemo s primerjavo dveh skladijsko različnih zvez stavkov. Prva je že navedena Stritarjeva perioda, druga pa je za to priložnost izmišljena, vendar povsem možna:

A) Ako klasike imenujemo tiste pisatelje, v katerih se lepe, splošno človeške, ne samo individualne misli in čuti razodevajo v lepi, dovršeni obliki; kateri imajo veljavo za zmerom, ne samo za svoj čas, za svoje vrstnike; kateri so vredni, da se stavijo za zgled prihodnjim: smemo po pravici Prešerna imenovati klasika. (Toporišič 1976, 1991: 525)

B) Če ne poješ juhe, ki je dobra in je zdravilna in bi jo jedli še angeli, če bi jo lahko, boš ostala majhna.

Obe zvezi stavkov se že na prvi pogled močno razlikujeta. Prva je nabita z ujemalnimi prilastki, ki stojijo pred samostalniškim jedrom (npr. *lepe, splošno človeške, ne samo individualne misli*), poleg tega pa je opazna tudi protivna zveza, ki jo je možno razumeti vsaj na dva različna načina, ali kot protivno zvezo znotraj prislovnega določila časa (za *zmerom, ne samo za svoj čas*) ali pa kot protivno zvezo med prirednima stavkoma, od katerih je drugi eliptičen (*kateri imajo veljavo za zmerom, [in nimajo veljave] samo za svoj čas*). Analiza na ravni S-ov teh bistvenih skladijskih elementov ne upošteva.

Grafična podoba S-ov Stritarjeve periode (primer A) je tako povsem enaka grafičnemu zapisu drugega primera (primer B), čeprav so med njima številne skladijske razlike:

S/S + S + S/S S.

Analiza Stritarjevih period je navedena tudi v slovnica iz 2000 in 2004 (Toporišič 2000, 2004: 653). Vse štiri slovnice (1976, 1991, 2000 in 2004) so si v obravnavi teorije S-ov popolnoma enake, le da je pri navedbi Stritarjevih period v Slovnica 2000 in 2004 poleg grafičnega zapisa S-ov prve periode podan tudi grafičen zapis druge:

S/S/S v S/S = S/S ≠ S/S/S/S ^ S/S = S/S (Toporišič 2000, 2004: 653).

Grafični zapis druge periode ne upošteva popolnoma skladijskih značilnosti danih stavčnih zvez. Perioda je namreč izrazito narativna. Odraža retorične prvine, ki slonijo na naravnem, govornem skladijskem redu. Prisotne so elipse, ki so značilne za spontano govornji jezik, sam odlomek pa vzbuja vtis predavateljskega sloga. Tipične za to so prve tri stavčne strukture: *Ne bom si prizadeval, da bi o Prešernu povedal kaj čisto izvirnega, kar se še ni slišalo*. Toporišič (2004: 653) jih analizira kot podredno povezane: S/S/S, kjer zadnji oziralni stavek opravlja vlogo prilastka predmetnega določila drugega stavka. Navedena grafična podoba je sicer možna, vsekakor pa popolnoma prezre drugo, bolj verjetno skladijsko in pomensko vlogo zadnjega stavka. Ta pomensko parafrazira predmetno določilo drugega stavka, strukturno ga lahko torej razumemo kot priredno povezanega s predmetnim določilom drugega stavka oz. kot predmetno določilo eliptičnega predmetnega odvisnika: *Ne bom si prizadeval, da bi o Prešernu povedal kaj čisto izvirnega, [da bi o Prešernu povedal,] kar se še ni slišalo*. Izpust predmetnega odvisnika je logičen, pričakovano in v polnosti opravlja vlogo kohezivnega sredstva. Teorija S-ov danega kohezivnega oz. skladijskega pojava ne predvideva, zato ga tudi ne more ali ne zmore upoštevati.

V analiziranem Stritarjevem odlomku so prisotne tudi druge elipse, tipične za narativni, predavateljski slog: *dovolj, če mi bo mogoče poezije, ki so tako različne, zediniti in najti jim vir, iz katerega so bile vse; skratka, če mi bo mogoče iz pesmi posneti pravo pesnikovo podobo*. Slovenska slovnica (2004) grafično to zapiše kot: S/S/S/S ^ S/S = S/S. Zanimivo je, da je konektorsko sredstvo oz. členkovni signal *skratka*, ki opravlja vlogo izražanja sklepalno-pojasnjevalnega razmerja, označen kot samostojni stavek. S tem se zabriše primarna skladijska in pomenska vloga zadnjega stavka periode (*če mi bo mogoče iz pesmi posneti pravo pesnikovo podobo*), ki je v prirednem pojasnjevalnem razmerju

z drugim stavkom danega dela (*če mi bo mogoče poezije zediniti in najti jim vir*).

Analiza S-ov Stritarjeve periode v *Slovenski slovnici* potrjuje dejstvo, da je teorija S-ov na mnogih mestih pomanjkljiva. Ena izmed pomanjkljivosti je vsekakor neupoštevanje skladenjskih zakonitosti, ki so za vsako socialno zvrst jezika nekoliko drugačne oz. samosvoje. V analizirani Stritarjevi periodi se je pokazalo predvsem neupoštevanje zakonitosti narativnega jezika, ki je odraz predavateljskega sloga.

3.2.2 Nova slovenska skladnja

Nove slovenske skladnje (Toporišič 1982: 26–28, 34–38) se bomo dotaknili le bežno, saj je bila večina problematike, povezane s teorijo S-ov, izpostavljena že pri obravnavi *Slovenske slovnice*. Med njima ni razlik pri razumevanju teorije S-ov. Edini razloček oz. dopolnitev v primerjavi s *Slovensko slovnico* je analiza izključno literarnih, natančneje pesniških besedil. S tem je *Nova slovenska skladnja* teoriji S-ov v polnosti odprla pot tudi v literarni jezik. *Nova slovenska skladnja* (Toporišič 1982: 34–35) poda npr. analizo Prešernovega soneta *Življenje ječa*. Navedli bomo zgolj zadnje tri kitice.

Grafična podoba zadnjih treh kitic s svojo strogo matematično razvrstitvijo elementov oz. kombinacijo S-ov (stavčnih struktur) deluje tekoče, pravzaprav nezapleteno. Nizanje S-ov daje vtis popolnih stavčnih struktur. Žal pa iz podane grafične podobe ni razvidno, da je osrednje jedro kitic prislovno določilo *tje*, ki se iz vrstice v vrstico ponavlja. Ponavljanje leksema *tje* in z njim povezanih odvisnih stavkov gradi ritem in napetost, ki je smiselni in vsebinski gradnik pesniškega sveta. Ritem

*Prijazna smrt! predolgo se ne mudi;
ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

tje, kamor moč preganjovcov ne seže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, kjer znebi se človek vsake teže.

tje v posteljo poslano v črni jami,
v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
de glasni hrup nadloga ga ne predrami.*

V vsej pesmi imamo samo dve povedi: prvo v prvi kitici, drugo v preostalih treh. Njihova S-struktura je naslednja:

1. poved: S+S+S+S+S/
S
2. poved: (S . S)=S<S<S/
S/
(S<S<S<S)=S/
S/ S S

Slika 2: Primer analize Prešernovega soneta *Življenje ječa* (Toporišič 1982: 35)

in besedilni svet pesmi temeljita na anafori, ki je grajena tako na pomenski kot strukturni ravni. Pomensko jo oblikuje predvsem prislov *tje*, strukturno pa zveza prislova *tje* in odvisnega stavka, ki ga uvaja bodisi oziralna vezniška beseda *kamor* ali beseda *kjer*. Ritmično ponavljanje obravnavane zveze teorija S-ov ne uspe (ne zmore) grafično podati, kar pomeni, da je teorija S-ov za analizo skladenjsko-stilističnih posebnosti, zakonitosti določenega literarnega besedila, še posebno pesniškega, precej pomanjkljiva ali celo zavajajoča.

4 Sklep

V uvodu je bilo zastavljeno vprašanje, ali je teorija S-ov lahko skladenjsko-stilistični pripomoček. Razlaganje jezika s pomočjo matematične kombinatorike je vsakršni sodobni analizi jezika tuje,⁵ saj je v polnosti izključeno upoštevanje besedilne ravni kohezije, koherence, upoštevanje pragma-

⁵ Treba je poudariti, da gre za trditev, ki teorijo S-ov analizira s parametri sodobnega pogleda na jezik (tu so mišljeni predvsem pragmatika, kognitivizem, sodobna dognanja besediloslovja, korpusni pristop itn.). Ker teorija S-ov ostaja od samega začetka nespremenjena, nedopolnjena, v šolskih programih pa je vseskozi prisotna, se je ob pregledu teorije zastavljalo vprašanje smiselnosti poučevanja obravnavane teorije oz. vprašanje kompatibilnosti matematičnega pogleda na jezik ter sodobnega razumevanja in razlaganja jezikovnih zakonitosti. Kljub vsemu torej namen prispevka ni izpostaviti nesmiselnosti ali neustreznosti poučevanja teorije S-ov, pač pa le spodbuditi k dopolnitvi oz. nadgraditvi omenjene teorije, saj je navsezadnje, čeprav v polnosti odraža razumevanje jezika, kakršno je prevladovalo v sredini 20. stoletja, lahko zelo koristen in nazoren pripomoček pri razlaganju skladenjskih zakonitosti slovenskega jezika.

tičnih vidikov, ki presegajo meje ortografskih znamenj (npr. pike, ki v pisnem jeziku označujejo konec povedi). Zaradi neupoštevanja besedilnih zakonitosti dana teorija oz. analiza ne more biti kazalec jezikovno-stilističnih značilnosti kateregakoli literarnega, spontano govorjenega ali kateregakoli drugega besedila. Prav tako so prezrte vse psevdoparaktične in psevdohipotaktične strukture (ekspresivne stavčne strukture, ki vstopajo v priredna ali podredna razmerja s stavčnimi strukturami, stoječimi pred njimi ali za njimi, le na formalno skladenjski ravni, na pomenski ravni pa ostaja to razmerje (smiselno) neizpolnjeno oz. prazno), prezrte so stavčne strukture, v katerih ni izraženega ali polno uresničenega predikativnega člena, deloma so izključene mejne konstrukcije, ki so po strukturi podredne, po pomenu pa priredne, teorija se prav tako zadostno ne dotakne ne-deležniških in deležniških pristavkov itn.

Pri šolski obravnavi medstavčnih skladenjskih razmerij je teorija lahko dobrodošla na začetni ravni, nikakor pa ne na višji (srednješolski), saj daje, kot je bilo že večkrat omenjeno, lažen vtis jezika kot matematične kombinacije, iz katere je iztrgana pomensko-smiselna raven.

Teorijo S-ov bi bilo tako treba razširiti oz. v analizo vključiti korpusni vidik, saj bi le na ta način lahko dobili celostno podobo najraz-

ličnejših stavčnih struktur oz. zvez, ki bi odražale realno skladenjsko podobo najrazličnejših funkcijskih oz. besedilnih zvrsti.

Viri in literatura

- BAJEC, Anton, KOLARIČ, Rudolf, RUPEL, Mirko, 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- CHOMSKY, Noam, 1975: *Syntactic structures*. New York: Mouton.
- GOMBOC, Mateja, 2009: *Mala slovnica slovenskega jezika. Priročnik za šolo in vsakdanjo rabo*. Ljubljana: DZS.
- KRIŽAJ ORTAR, Martina idr., 2010: *Na pragu besedila 3*. Ljubljana: Rokus.
- PAVLIN POVODNIK, Marta, 1993: *Skladnja. Priročnik z vajami*. Ljubljana: Jutro.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1973: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TOPORIŠIČ, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- VERSCHUEREN, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: *cf.
- ZAVRŠNIK, Cvetka, 1975: Zapleteno zložene povedi. *Slavistična revija* 23/3–4. 425–437.